

ОСОБИСТОСТІ

Майже забутий київський лікар-гуманіст Карл Генріхович Трітшель

Він був одним із блискучих представників медичного середовища Києва другої половини XIX — початку XX століть. І, крім усього, справжнім Учителем. З-поміж його учнів чільне місце належить одному із засновників київської терапевтичної школи — академікові Ф. Г. Яновському.

Карл Генріхович Трітшель народився 4 листопада (за ст. ст.) 1842 р. у м. Корсуні Київської губернії в сім'ї лікаря. У послужному та формулярному списках службовців київського Університету Св. Володимира зазначено: «вероисповедания евангелическо-лютеранского» [2], «из иностранцев, принявших русское подданство и присягу» (замість закресленого «прусский подданный» [2]). Навчався у I Київській чоловічій гімназії ім. Імператора Олександра I, далі — на медичному факультеті Університету Св. Володимира. Останній закінчив 1864 р. зі ступенем «лекаря с отличием». Сучасники вважали його «одним із найобдарованіших вихованців Університету» [3]. На формування К. Г. Трітшеля як особистості та лікаря величезний вплив справив М. І. Пирогов. Пізніше у промові, присвяченій пам'яті Миколи Івановича, він скаже, що буквально всотував у себе пироговський гуманізм, любов до науки, прагнення до істини [3]. 1868 р.

К. Г. Трітшеля на три роки призначили ординатором терапевтичної клініки. Клінічну працю він поєднував з науково-дослідною роботою в патологічній лабораторії професора Н. А. Хржонцевського. У 1872 р. Карл Генріхович успішно захистив дисертацію на тему «О нервах слизистой оболочки желудка». Праця вирізнялася оригінальністю як за методикою виконання, так і за отриманими результатами. К. Г. Трітшель готував препарати для гістологічних досліджень методом заморожування. Професор анатомії О. П. Вальтер услід за М. І. Пироговим, який уперше застосував заморожування трупів, запропонував для гістологічних досліджень заморожування «распыленной струей эфира». Цією методикою користувалися патологоанатом Г. М. Мінх та патофізіолог Н. А. Хржонцевський. Після обробки препаратів слабким розчином хлористого золота К. Г. Трітшелю вдалося побачити закінчення нервів слизової оболонки шлунка у вигляді веретеноподібних елементів, які розташовувалися між її епітеліальними клітинами. Того ж 1872 р. Карла Генріховича звільнили з університету, але вже наступного знову призначили у званні приват-доцента «по предмету частной патологии и терапии». 1873 р. К. Г. Трітшель виступив

на засіданні Товариства київських лікарів із доповіддю, присвяченою історії хвороби померлого внаслідок хронічного алкоголізму. Він довів, усупереч твердженням Ерба, наявність при хронічному алкоголізмі органічних змін не лише в головному, а й у спинному мозку. Доповідь супроводжувалася демонстрацією анатомічних та гістологічних препаратів. Останні наочно підтверджували висновок К. Г. Трітшеля щодо поступового розвитку паралічів унаслідок морфологічних змін навколо центрального каналу спинного мозку (у сірій та білій речовинах) у хворих на хронічний алкоголізм [3]. Патології периферійних нервів присвячено також праці «Об изменении периферических нервов под влиянием механического раздражения», «Патолого-анатомические изменения при столбняке а frigore», «Untersuchung des N. Ischiadicus, tibialis und cutaneus posterior bei combinirter Enkrankung der Rückenmarkstränge». Указом Сенату за № 173 від 31 грудня 1873 р. К. Г. Трітшель «произведен за выслугу лет в чине титулярного советника со старшинством с 1868 года мая 24 дня» [2].

1877 р. помер завідувач кафедри госпітальної терапії професор В. Т. Покровський. Рішенням ради університету від 4 березня 1877 р. тимчасове завідування клінікою було доручено доценту Л. К. Горєцькому, який читав курс дерматології. З другої половини 1878 р. тимчасовим завідувачем став К. Г. Трітшель. Він по вісім годин на тиждень читав лекції зі спеціальної патології та терапії студентам 5-го курсу, а студентам 7–8-го семестрів — нервові хвороби по дві години на тиждень. Особливу увагу він приділяв удосконаленню навчального процесу. Самовіддана діяльність лікаря Трітшеля «по обществу попечения о раненых и больных воинах» також не залишилася непоміченою — 7 березня 1879 р. йому «всемилоштивейше пожалован» орден Св. Анни 3-го ступеня [2].

Довкола ж вакантної посади завідувача кафедри тим часом розгорілися пристрасті. Балотувалися три кандидатури — доктори медицини: учень С. П. Боткіна Н. І. Соколов (його рекомендували професори Н. А. Хржонцевський і О. С. Шкляревський), І. П. Булгак (якого представляли Г. М. Мінх і В. Б. Томса) та Є. І. Афанасьєв (кандидатуру представляв О. С. Шкляревський). Однак під час балотування на медичному факультеті 8 травня 1878 р. жоден кандидат не набрав необхідної кількості голосів. Повторне балотування рада університету провела 29 вересня, однак посада завідувача кафедри залишилася вакантною. Ці події у спогадах сучасників трактувалися як вияв перманентної боротьби двох університетських партій — «німецької» та «російської». На початку 1879 р. медичному факультету були представлені вже інші три кандидатури: приват-доценти відповідно Імператорської медико-хірургічної академії та Університету Св. Володимира Ф. А. Леш і К. Г. Трітшель та док-

тор К. М. Павлінов з Москви (учень Г. А. Захар'їна). 18–20 березня претенденти виступали із пробними лекціями, теми яких вони обирали довільно. Найбільший ефект на слухачів справила лекція К. Г. Трітшеля. 8 травня 1879 р. на засіданні медичного факультету обговорювали праці та лекції конкурентів. На думку проф. Ф. Ф. Мерінга, клініцист повинен не лише вміти спостерігати та обстежувати хворого, а й застосовувати наукові знання біля ліжка пацієнта. Таким вимогам, вважав маститий професор, відповідали лише двоє з кандидатів — Ф. А. Леш та К. Г. Трітшель (тоді його прізвище писалося «Тритчель»). І хоча за кількістю та значенням наукові праці останнього поступалися працям Леша, однак «относительно чтения лекций и способности применять научные сведения у постели больного г. Тритчель, обладающий необыкновенным даром слова, заслуживает преимущество» [4]. Подібну характеристику кандидатури дав і проф. В. О. Бец: «г. Тритчель человек очень способный и по блестящему изложению лекций проф. Бец полагает, что он может быть хорошим преподавателем». Натомість професори Шеффер і Гейбель рішуче наполягали на кандидатурі Леша. Під час балотування К. Г. Трітшель отримав вісім голосів «за», чотири — «проти», Ф. А. Леш, відповідно, шість і шість, К. М. Павлінов — чотири і вісім [4]. 25 травня К. Г. Трітшеля офіційно затвердили екстраординарним професором кафедри спеціальної патології й терапії (у чині колезького радника зі старшинством) та завідувачем госпітальної терапевтичної клініки. 14 жовтня 1879 р. його призначають до військового госпіталю «сверхкомплектным ординатором» [2]. Після смерті доц. Л. К. Горєцького Карлові Генріховичу доручають також завідування доцентурою шкірних хвороб і вчення про сифіліс (1880–1883 рр., до обрання завідувачем клініки шкірних хвороб М. І. Стуковенкова) [1].

У цей час стає відомим ім'я Трітшеля як лікаря-клініциста й професора університету. 1880 р. за дорученням ради університету він виступив з актовою промовою «О сверхъестественном в медицине». У ній К. Г. Трітшель докладно розглянув учення Месмера про «тваринний магнетизм», вважаючи його «поворотом до забобонів». Не менш скептично висловився Карл Генріхович і щодо гомеопатії («другая форма суеверия в медицине») та її «батька» Ганемана, а також учення графа Маттеї. Останній, на відміну від гомеопатів, «находит необходимым лечить не симптомы болезни, а причину ея, и полагает, что лекарства действуют в силу присущего им электричества, открытого им, Маттеи, в каких-то растениях... Учение это лишено и тени научности и в основе своей имеет лишь грубое суеверие, а может быть и корыстную цель» [10]. Далі доповідач зупинився на «новой форме суеверия» — спиритизмі, ученні, яке з Америки,

«подобно епидемии, распространилось вскоре по всей Европе». Незважаючи на те, що окремі вчені й цілі комісії досліджували медіумічні явища та пояснювали їх законами природи, вони все ж, за словами Трітшеля, не втратили свого впливу на суспільство й науку і можуть «ежечасно появляться в новой форме и иметь вредное влияние». К. Г. Трітшель закликав до боротьби з марновірством у всіх його виявах, «в особенности в медицине, где оно приносит иногда прямой вред страждущему человечеству» [10].

Наукова спадщина проф. К. Г. Трітшеля виглядає доволі скромно, чим йому неодноразово дорікали. Але ось як про це сказав його найславетніший учень акад. Ф. Г. Яновський уже після смерті вчителя на одному із засідань Фізико-медичного товариства в Києві: «...це був протест проти писання без краю, що вже тоді зародилось у медичному світі; а з другого боку, надто вже шанував Карл Генріхович наукове слово, надто високо підносив його культ, надто суворо ставився до себе самого. Увесь час стримував він своє перо міркуваннями про те, що дані його можуть бути не досить цікаві, інші ще треба перевірити, почекати контролю на більшому клінічному матеріалі тощо» [13]. Тим не менше, проф. К. Г. Трітшель описав низку важливих клінічних симптомів. Так, діагностичною ознакою на початковій стадії тифу є послаблення першого тону серця. Гіпотрофія трапецієподібного м'яза, що супроводжує рак легені на боці ураження, має назву «симптом Трітшеля». Для істориків медицини становлять інтерес публікації К. Г. Трітшеля, присвячені Ф. Ф. Мерінгу («Некролог покойного профессора Ф. Ф. Меринга» у «Протоколах заседания о-ва Киев. врачей с приложениями за 1886—87 год», К., 1888, приложения, с. 55—59) та М. І. Пирогову («Памяти Н. И. Пирогова», промова на урочистому засіданні медичних товариств Києва 26 листопада 1906 р., надрукована в «Трудах Киевского о-ва врачей», К., 1908, том 8, вып. 3, с. 76—83). Але повернімося до «послужного списку» нашого героя. 1884 р. за «отлично-усердную» службу К. Г. Трітшеля було «пожаловано кавалером» ордена Св. Станіслава II ступеня, а 27 травня 1885 р. затверджено ординарним професором. 1887 р. він став кавалером ордена Св. Анни II ступеня, 1891 р. отримав чин статського радника, 1896 р. — орден Св. Володимира III ступеня. Згідно із пропозицією міністра народної освіти від 3 березня 1900 р. Карла Генріховича затверджено у званні заслуженого ординарного професора Університету Св. Володимира. 1901 р. вилучено з лав штатних професорів. За 30-літню службу йому призначили пенсію ординарного професора (3000 карбованців на рік) і дозволили сплачувати по 100 карбованців на місяць за читання лекцій «из остатков от содержания личного состава Университета». 6 грудня 1901 р. багаторічна праця проф.

Трітшеля по військовому відомству була відзначена орденом Св. Станіслава I ступеня [2]. Уже після оформлення на пенсію до передачі кафедри проф. К. Е. Вагнеру Карл Генріхович продовжував працювати. Остаточо з посади завідувача кафедри, клінічного відділення госпіталю та понадштатного ординатора його звільнили 1904 р. [1]. Окрім указаних відзнак, проф. К. Г. Трітшель мав срібну медаль у пам'ять царювання імператора Олександра III та світло-бронзову на відзначення 300-річчя царювання дому Романових [2].

К. Г. Трітшель був одружений з Анною-Ернестиною Сигізмундівною, уродженою Куе. Вони мали чотирьох дітей: синів Володимира (нар. 9 березня 1876 р.), Лева (нар. 11 вересня 1892 р.), доньок Марію (нар. 3 квітня 1885 р.) та Анну (нар. 19 серпня 1889 р.). І дружина, і діти були євангелічно-лютеранського віросповідання [2]. Мешкав професор за адресою: вул. Тарасівська, 5. Згідно з довідником «Весь Киев» на 1911 р., він володів 432 десятинами землі у с. Глушки Канівського повіту. У власності його дружини був будинок на вул. Кирилівській, 57.

Як лікар-практик, Карл Генріхович поєднував надзвичайну працездатність із незмінною чуйністю та уважністю до хворого незалежно від його матеріального стану. У статті, присвяченій пам'яті К. Г. Трітшеля, Ф. Г. Яновський писав: «Эта жизнь, в которой не оставалось ни одной минуты, свободной для себя, для отдыха и даже для необходимого сна и питания, вся сполна уходила на служение страждущему человечеству. Все, знавшие покойного, — а кто не знал его не только в Киеве, но и во всем крае — видели в нем не только превосходного врача, до последних дней державшегося на самой высоте современных научных знаний, одаренного дивным критическим чутьем и чувством меры, столь важным в деле лечения болезней, нет, они видели, кроме того, в нем человека, который вносил так много тепла, участия и утешения во всякую семью, куда звали его для совета. Его посещения никогда не забывались и надолго оставались счастливым лучом для больного и для его семьи» [12]. Карла Генріховича вирізняла надзвичайна бадьорість духу. Він умів передавати її своїм пацієнтам і вважав цю рису вкрай важливою в лікарській діяльності. Улюблений вираз К. Г. Трітшеля: «Gelt verloren — nichts verloren. Mut verloren — alles verloren!» («Гроші загубив — нічого не згубив. Мужність загубив — усе втратив!»). Це життєве кредо він передав також учням, і його неодноразово повторював Ф. Г. Яновський. Загалом важко переоцінити роль Карла Генріховича у формуванні одного з фундаторів київської терапевтичної школи як лікаря й особистості. Так, після закінчення медичного факультету 1884 р. Ф. Г. Яновського за рекомендацією проф. К. Г. Трітшеля обрали позаштатним ординатором при кафедрі

госпітальної терапії. Тоді ж під керівництвом професора Феофіл Гаврилович почав свою першу наукову працю «Наблюдения над действием каирин при некоторых инфекционных заболеваниях». І хоча згодом з'явилися інші антипіретичні препарати, які витіснили каїрин, К. Г. Трітшель зазначав, що дослідження Яновського «має безумовне значіння в процесі вивчення терапевтичних властивостей каїрину, бо точно зазначає його вплив на різні функції організму при гарячковому процесі» [13]. Майбутній академік здобував лікарський досвід також як асистент вечорами на домашньому прийомі К. Г. Трітшеля, у родині якого він став близькою людиною. Тоді ж Ф. Г. Яновський удосконалив знання французької та німецької мов — ними по черзі розмовляв з учнем Карл Генріхович [13]. І самого Феофіла Гавриловича, а згодом і його родину проф. К. Г. Трітшель лікував до самої своєї смерті.

З-поміж учнів К. Г. Трітшеля варто також згадати талановитого військового лікаря Б. С. Козловського, визначного гематолога, засновника одеської терапевтичної школи К. І. Коровицького, головного лікаря Київського військового госпіталю В. Ф. Бушуєва, проф. А. А. Тржецького. Останній під керівництвом К. Г. Трітшеля виконав і успішно захистив 1899 р. докторську дисертацію на тему: «О влиянии соляной кислоты желудочного сока на предметы гниения в кишках», яка отримала високу оцінку професорів О. А. Садовеня та В. П. Образцова. Ще один із учнів Карла Генріховича І. А. Гендерський захистив докторську дисертацію на тему: «О выделении пищеварительных ферментов (пепсина, трипсина и птиалина) из организма у здоровых и больных людей» 1890 р. [1]. Як керівник госпітальної клініки Карл Генріхович прагнув урізноманітнити клінічний матеріал (наприклад, за рахунок госпіталізації цивільних осіб за плату — 80 коп. за добу, на що в університету коштів не було), наголошував на незадовільних гігієнічних умовах госпітальних споруд. Він висловлював пропозиції щодо зведення нових приміщень госпіталю, зокрема для безкоштовного прийому амбулаторних хворих [1].

Окрім університету, проф. К. Г. Трітшель викладав на Самаритських жіночих курсах для підготовки помічниці лікарів, Жіночих медичних курсах, був лікарем Київського Імператора Миколи І Інституту шляхетних дівчат (з 1909 р. — лікарем-консультантом; 1885 р. імператриця Марія Федорівна «соизволила повелеть» подякувати проф. К. Г. Трітшелю від імені Її Величності «за усердие к несчастному положению воспитанницы Киевского Института, девице Алениной, подвергшейся тяжелому нервному расстройству и за безвозмездное (так в оригіналі — В. Ш., Д. Н.) пользование ее с октября 1884 года по сентябрь 1885 г.» [2], консультантом Київської єврейської лікарні [9]. Він

також виконував обов'язки головного лікаря лікарні ім. С. О. Ліхаревої (будівлю якої на 45 ліжок було зведено 1904 р. на вул. Козловській, 3–5). Софія Олександрівна Ліхарева, дружина управителя Київського губернського округу, була головою Київського товариства лікарень для хронічно хворих дітей, заснованого 1899 р. (статут затверджено 5 травня 1900 р.). Разом із нею Карл Генріхович здійснював керівництво діяльністю товариства. В адресній довідковій книзі «Весь Киев» на 1911 р. (с. 615) натрапляємо на ім'я проф. К. Г. Трітшеля як завідувача медичної частини «Бесплатной лечебницы и больницы им. Гр. С. С. Игнатьевой» (почесний попечитель — С. С. Могильовцев).

Лікарська, викладацька й наукова діяльність Карла Генріховича Трітшеля впродовж усього його життя йшла пліч-о-пліч із суспільно-громадською працею. Проф. В. К. Ліндеман характеризував останню такими словами: «Не было в Киеве того доброго дела, того врачебного начинания на общую пользу, в котором немедленно не выступал бы на первый план Карл Генрихович Тритшель... Не раз нам, гораздо более молодым людям, приходилось стыдиться за себя и удивляться, как много веры в высшие идеалы, какая неисчерпаемая, чисто юношеская бодрость находилась в этом семидесятилетнем старике. Занятый громадной практикою, с раннего утра осаждаемый толпою пациентов, он тем не менее находил время для всего, что он ставил выше личных интересов». В. К. Ліндеман зазначав, що Трітшель уміло нівелював конфліктні ситуації, був не лише діяльним ініціатором, а й великим знавцем людського серця, безкорисливим трудівником. Його приклад неодмінно захоплював інших, починаючи з членів його власної родини [7]. З 1881 р. Карл Генріхович був віце-президентом Товариства київських лікарів, а також одним із засновників Товариства боротьби із заразними хворобами. В. К. Ліндеман називає точну дату й «місце народження» останнього — 12 листопада 1894 р. у власній квартирі Трітшеля за участі колег-клініцистів. Професор брав на себе почергово обов'язки голови редакційної комісії для опрацювання статуту Товариства, члена господарчого комітету, що мав керувати виробництвом антидифтерійної сироватки, члена ради Товариства, а з 2 грудня 1904 р. — голови ради після смерті Л. І. Бродського.

1881 р. Карл Генріхович брав активну участь в організації нічних лікарських чергувань — попередників сучасної «швидкої допомоги». Проф. К. Г. Трітшель — один із засновників і член правління Товариства швидкої медичної допомоги в м. Києві. Статут останнього було затверджено Міністерством внутрішніх справ 1 червня 1901 р. Головою першого правління Товариства став київський міський голова, лікар за освітою, В. М. Проценко, віце-головою — проф. П. І. Морозов, секре-

тарем — Є. Ф. Гарнич-Гарницький. До правління, окрім К. Г. Трітшеля, входили професори К. Е. Вагнер, В. К. Високович, М. О. Оболонський, І. О. Сікорський [8]. 1907 р. з ініціативи професорів медичного факультету Університету Св. Володимира, зокрема К. Г. Трітшеля, С. П. Томашевського, П. І. Морозова, відкрилося медичне відділення при Вищих жіночих курсах. Навчання на ньому проводили за університетською програмою. 1909 р. керівництво курсів порушило питання щодо перетворення відділення на самостійний навчальний заклад (це сталося 1916 р.).

Карл Генріхович працював у санітарних комісіях 1897–1898 рр., у контрольній комісії (1899–1910). Проф. В. К. Ліндеман розкрив «секрет» успішності починань за участі професора: київська громада сприймала його насамперед не як офіційного представника, а як усіма шановного й улюбленого Карла Генріховича. Чимало сил і енергії віддав він також Київському відділу Червоного Хреста, зокрема Маріїнській общині сестер милосердя. Проф. К. Г. Трітшель разом із Є. І. Афанасьєвим та В. П. Образцовим був одним із лікарів-розпорядників безплатної амбулаторії (там працювали також П. І. Морозов, О. Д. Павловський, М. Г. Черняхівський та ін.). Коли 1897 р. у Києві почалася епідемія тифу, амбулаторію Маріїнської общини сестер милосердя було перетворено на тимчасовий тифозний барак на 60 ліжок. Ним завідував лікар Яроцький під загальним керівництвом проф. К. Г. Трітшеля [8]. За безпосередньою участю проф. К. Г. Трітшеля було створене й активно працювало Київське товариство боротьби з дитячою смертністю (перший голова — київський генерал-губернатор Ф. Ф. Трепов, статут затверджено 26 травня 1911 р., офіційно відкрите у травні 1912 р.), яке відкрило амбулаторію «Крапля молока» [8]. 6 березня 1912 р. у Києві провели одноденний карнаковий збір на допомогу потерпілим від неврожаю 1911 р. губерніям Російської імперії — т. зв. День «Колосу жита». Захід організував центральний комітет, створений при Київському відділі Російського Товариства охорони народного здоров'я. К. Г. Трітшель брав у ньому активну участь як член комітету (голова — Ф. Г. Яновський) разом із доктором медицини В. Орнатським, Ф. Бурчаком, О. Мікуліним, О. Мукаловим. Загальна зібрана сума становила 81 526 руб. 87 коп. (зокрема кошти, що надійшли й після 6 березня 1912 р.) [8].

Суспільно-громадська діяльність професора доповнювалася ще й завідуванням «Бюро для приискания занятій при Обществе вспомоществования студентам Университета Св. Владимира». Це товариство надавало кошти студентам для закінчення університетської освіти, а також матеріальну допомогу впродовж першого року після закінчення навчання. Разом із В. К. Високовичем Карл

Генріхович брав діяльну участь у роботі київського відділення Ліги боротьби з туберкульозом, біля витоків якого стояв. Проф. К. Г. Трітшель був організатором Київського товариства для боротьби з сухотами та горбковицею. Діяльність останнього охоплювала весь тодішній «Юго-Западный край». У 1899 р. професор виступив на урочистому засіданні Товариства київських лікарів з промовою «О борьбе с чахоткой». Він навів статистичні дані щодо смертності від туберкульозу, проаналізував тогочасні наукові дані щодо його етіології, клініки та лікування. Висновок був таким: для здорового організму, який правильно функціонує, хвороба не настільки небезпечна, як багато хто припускає. Основну роль у лікуванні туберкульозу К. Г. Трітшель відводив таким чинникам: чистому повітрю, посиленому харчуванню, спокою — фізичному й моральному. Важливі, за словами професора, також «добрая воля больного, внимательный уход за ним и хорошее суггестивное влияние врача». Враховуючи велетенські масштаби захворюваності, що перетворили туберкульоз на справжнє народне лихо, Карл Генріхович запропонував створення так званих народних санаторіїв. Перший з них невдовзі був відкритий у Пущі-Водиці поблизу Києва [3]. У подальшому ідеї Трітшеля в царині курортології були плідно розвинуті Ф. Г. Яновським. Наскільки значущою особисто була для К. Г. Трітшеля справа боротьби із сухотами й діяльність товариства, свідчить його визначний учень: «...Уже прикованный к постели в течение последнего месяца и мучась от недуга, он не переставал интересоваться делами Общества, проверял отчеты и высказывал соображения на счет будущего» [12]. Окрім того, у Києві було засновано клуб лікарів та амбулаторію для хворих на сухоти (вул. Предславинська), з ініціативи Карла Генріховича відбувалися благодійницькі дні «Білої квітки» та «Пироговський день».

Проф. К. Г. Трітшель неодноразово відбував закордонні відрядження з науковою метою, зокрема для вивчення досвіду організації боротьби з туберкульозом. 1906 р. він узяв участь у роботі Міжнародного конгресу з цієї проблеми, що проходив у Парижі. Наступного року відвідав Відень, де проходив Міжнародний конгрес із туберкульозу, та Берлін (конгрес із питань гігієни). 1909 р. К. Г. Трітшель у літній канікулярний час отримав відрядження до Будапешта (на міжнародний з'їзд лікарів) і Стокгольма (на протитуберкульозну конференцію), у вересні 1910 р. — до Брюсселя (на Міжнародний конгрес із боротьби з туберкульозом). Остання наукова поїздка за кордон (у документах не зазначено, куди саме) датована 1913 р. [2].

Протягом останніх років життя К. Г. Трітшель страждав від хвороби печінки, яка супроводжувалася гострими нападами. За порадою колег професор двічі виїздив на лікування до Карлсбада. Під

час однієї з поїздок стався настільки тяжкий напад, що до нього викликали з Києва родичів. Днів за десять до оголошення Німеччиною війни Росії, Карла Генріховича перевезли з Карлсбада до Києва. У Києві стан хворого погіршився. К. Г. Трітшель погодився на операцію з видалення каменів жовчного міхура. Операцію провели 5 серпня 1914 р. у клініці Маковського. Після операції хворий почувався дуже слабким. 11 серпня 1914 р., на сьомий день після операції, о 4 год. 45 хв. Карл Генріхович, перебуваючи при повній свідомості, помер. Тіло його було забальзамоване й поміщене на ніч у каплиці при лікарні. Дані розтину (його проводив, як і бальзамування, прозектор університету І. Т. Тітов) були опубліковані у пресі: «Печень немного увеличена, окрашена в желтушный цвет, паренхиматозно перерождена. Желчные протоки не расширены, точно так же, как и выводящий проток, особенно в том месте, где лежал желчный камень, удаленный при операции. Рана оказалась чиста. Почки склерозированы; в сердце склероз венечных сосудов. В желудке найдено несколько поверхностных мелких изъязвлений недавнего происхождения, явившихся следствием желтухи и артериосклероза. Происшедшее отсюда кровоизлияние в желудок представляло собою заключительное явление в продолжительной тяжелой болезни покойного» [5]. Людина скромна, позбавлена найменших виявів честолюбства, Карл Генріхович перед смертю просив, щоб над його домовиною не було ні квітів, ні промов, ні «непотрібного пишного похорону». Але зранку 12 серпня до лікарняної каплиці віддати останню шану покійному прийшли представники міського громадського правління, професори університету й Політехнічного інституту, лікарі, члени правління Київського товариства боротьби із сухотами та горбковицею, члени Київського товариства лікарів, учені, громадські діячі, представники благодійних товариств, друзі покійного і, звичайно, численні пацієнти. Дружина Карла Генріховича з дочкою перебували за кордоном, у Швейцарії, на перешкоді приїзду стали воєнні події. О 16:30 домовину було встановлено на катафалк. Траурний кортеж попрямував Столипінською вулицею до залізничного вокзалу. Для перевезення тіла К. Г. Трітшеля правління Південно-Західної залізниці надало спеціальний вагон. Домовину вкрили численні вінки. Поховали Карла Генріховича на його батьківщині, у Корсуні, у родинному склепі [6].

Сучасники називали смерть проф. К. Г. Трітшеля «незамінною втратою», «тяжким ударом для всіх, хто його знав». Та, мабуть, найбільш повну й глибоку оцінку постаті, що відійшла у вічність, дав його учень, Феofil Гаврилович Яновський: «Умер К. Г. Тритшель... Его смерть представляет для врачебной семьи, для родного города и края потерю, поистине незаменимую. В настоящее время невоз-

можно даже приблизительно учесть, сколько он дал всему краю и родине за долгие годы, всецело посвященные безысходному труду на пользу человечеству». Далі, розмірковуючи про вшанування пам'яті Карла Генріховича, Яновський вважає за найкраще пожертвування на справу боротьби з легеневиими хворобами. Це звучало особливо актуально в час війни. Ф. Г. Яновський з одностудцями запропонували розширити приміщення санаторію в Пуці-Водиці, забезпечивши в ньому відповідне утримання для хронічних хворих на легеневі недуги. Реалізація такої ідеї потребувала коштів. Пожертви на «Фонд імені проф. К. Г. Трітшеля» пропонувалося надсилати до редакцій газет «Киевлянин» і «Киевская мысль», а також скарбникові Товариства боротьби з туберкульозом нотаріусу Н. А. Воробйову. Вони почали надходити вже на другий день після смерті професора. Родина В. І. Толлі пожертвувала 25 рублів, родина Сахновських — 100, Б. І. та В. М. Ханенки — 100, Я. Л. Красник — 5, лікарі С. Ф. Тартаковський — 25, І. З. Сувальський — 15, Пацевич — 5, С. О. Улицький — 25...

Щодо дітей Карла Генріховича, нам поки що відомі лише деякі факти з біографії його старшого сина. Володимир (Володимир-Віктор) Трітшель (1876—1931) працював ординатором терапевтичного відділення лікарні Південно-Західної залізниці («Весь Киев», 1911 р., с. 593). З того ж довідника дізнаємося, що він був також лікарем пансіону графині Левашової (с. 535) та Київської комісії «по освидетельствованию паровых судов» (с. 431). Мешкав у Києві на вул. Володимирській, 39 (с. 866), володів 594-ма десятинами землі в с. Кошмаковому Канівського повіту Київської губернії (с. 336). Під час I Світової війни Володимир-Віктор Трітшель був лікарем санітарного нагляду Київського округу шляхів сполучення. Емігрував з білою армією. У 1922 р. — уповноважений Російського товариства Червоного Хреста в Туреччині (Константинополь). Пізніше мешкав у Парижі. Протягом кількох років тяжко хворів, перебував на лікуванні в санаторії УССУ Російського Червоного Хреста. Помер 12 лютого 1931 р. у Франції, похований на кладовищі с. Кутеж департаменту Верхня Луара [11]. У некролозі, підписаному «А. Г.» і вміщеному в газеті «Возрождение» (№ 2083, 14 лютого 1931 р.) про нього сказано як про «способного врача и бесконечно доброго человека, никогда и никому ни в чем не отказывающему — будь то врачебный совет или просто материальная помощь. Память о нем будут свято хранить и те тысячи русских неимущих беженцев, которых судьба забросила в свое время в Константинополь, и которые в лице В. К. Тритшеля имели всегда самого искреннего защитника их нужд и интересов». Із цих слів видно, що син успадкував кращі риси свого батька. Можливо, дружиною Володи-

мира Карловича була Євгенія Станіславівна Трітшель (уроджена Бернатович) (? – 30 листопада 1951 р., Варшава), лікар акушер-гінеколог. Працювала в різних російських емігрантських медичних закладах Парижа, мала приватну практику. Була членом Товариства російських лікарів ім. І. І. Мечникова. Згодом переїхала до Польщі [11].

Професор Карл Генріхович Трітшель прожив життя, метою якого було служіння ближньому. Він уособлював кращі якості людини, лікаря і громадянина. К. Г. Трітшель був справжнім Учителем і прикладом високого гуманізму та громадянського обов'язку для своїх учнів, колег та сучасників. Його ім'я і добрі справи варті вдячної пам'яті нащадків.

В.П. Шипулін, Д.І. Назаренко

Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця
Національний музей медицини України

Література

1. Бойчак М. П. История Киевского военного госпиталя. Киевский военный госпиталь – учебная и научная база медицинского факультета Университета св. Владимира и Киевского медицинского института. – К., 2005. – 751 с.: ил.
2. Державний архів м. Києва (ДАК). – Ф. 16, оп. 465, спр. 4819, 4762 (том II).
3. Жуковский Л. Київський лікар-гуманіст професор К. Г. Трітшель // Агапіт. – 2001. – № 13. – С. 19–21.
4. Извлечение из протоколов заседаний Совета Университета Св. Владимира. 18 мая 1879 г. // Университетские известия. – 1879. – № 9. – Ч. I – официальная. – С. 1–20.
5. К болезни проф. К. Г. Тритшеля (без підпису) // Киевская мысль. – 1914. – № 223 (раздел «Хроника»). – С. 2.
6. К кончине профессора К. Г. Тритшеля (без підпису) // Киевская мысль. – 1914. – № 221 (раздел «Хроника»). – С. 2.
7. Линдеман В. К. Памяти К. Г. Тритшеля // Киевлянин. – 1914. – № 222. – С. 3.
8. Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.). – К., 1998. – 208 с.
9. Тритшель К. Г. Некролог (без підпису) // Киевская Мысль. – 1914. – № 220. – С. 2.
10. Тритшель К. Г. О сверхъестественном в медицине. Речь проф. Тритшеля, читанная на торжественном акте У-гета 7 января 1880 г. // Университетские известия. – 1880. – № 1. – Ч. II – неофициальная. – Отдел IV. – С. 1–10.
11. Электронный ресурс: www.dommuseum.ru/index.php?m=dist&f.
12. Яновский Ф. Г. Памяти проф. К. Г. Тритшеля // Киевлянин. – 1914. – № 224. – С. 3.
13. Яновський В. М. Біографічні відомості про академіка Теофіла Гавриловича Яновського // Збірник пам'яті академіка Теофіла Гавриловича Яновського. – К.: Вид-во ВУАН, 1930. – 786 с.